

Grzegorz Wiącek

JESTEM DOROSŁY - CHCĘ PRACOWAĆ

RAPORT Z TESTOWANIA

Materiały wspierające młodzież z niepełnosprawnością umysłową
w procesie przejścia z edukacji na rynek pracy

Innowacyjny program
przygotowania do wykonywania pracy
zawodowej dla młodzieży z niepełnosprawnością

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Raport został opracowany przez firmę **Europerspektywa** w ramach projektu „Innowacyjny program przygotowania do wykonywania pracy zawodowej dla młodzieży z niepełnosprawnością” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

Opracował dr Grzegorz Wiącek

Europerspektywa Beata Romejko

20-411 Lublin, ul. Wolska 11A

www.europerspektywa.pl

info@europerspektywa.pl

© Europerspektywa, Lublin 2012

Spis treści

1. Opis procedury	3
2. Opis badanej grupy	4
3. Wyniki testowania	6
3.1. Inwentarz Preferencji Czynności Zawodowych	6
3.2. Skala Przystosowania do Sytuacji Pracy	7

1. Opis procedury

Testowanie Materiałów... rozpoczęło się w czerwcu 2011 r. od wyboru szkół. Oprócz Specjalnego Ośrodka Szkolno Wychowawczego nr 1 z Lublina (partner w projekcie) wybrano również Specjalne Ośrodki Szkolno-Wychowawcze z Radzyna Podlaskiego i Krasnegostawu. Taki sposób doboru podyktowany był z jednej strony koniecznością bieżącego monitoringu i ewaluacji (Lublin – bliskość biura projektu) oraz koniecznością porównania wdrażania produktu finalnego w różnych środowiskach (uczniowie z duże/małego miasta i wsi). Pierwszym etapem testowania było prowadzenie badań diagnostycznych w grupie 78 uczniów, którzy następnie wzięli udział w testowaniu programu zajęć warsztatowych oraz na grupie kontrolnej (68 uczniów nie biorących udziału w testowaniu programu zajęć warsztatowych). Badania zostały wykonane przez nauczycieli z wykorzystaniem: *Skali przystosowania do sytuacji pracy* oraz *Inwentarza preferencji czynności zawodowych*. W wyniku badań dla każdego ucznia opracowany został indywidualny plan rehabilitacji społecznej i zawodowej określający obszary wymagające szczególnego wsparcia oraz sposoby jego udzielania. Uczniowie zostali podzieleni na 12 grup: 8 z nich pochodzi z ośrodka lubelskiego oraz po 2 grupy z ośrodków z Radzyna Podlaskiego oraz Krasnegostawu. Grupy liczą od 5 do 10 uczniów i zostały utworzone z klas szkolnych, połowa grup z szkół zawodowych (uczniowie niepełnosprawni w stopniu lekkim) i przysposabiających do pracy (w stopniu umiarkowanym i znacznym). Płeć nie miała żadnego wpływu na dobór uczestników. Proporcja płci w grupie testowej zależna była od proporcji płci w klasach. Dla każdej grupy odbiorców został utworzony oddzielny zespół edukacyjno-wychowawczy złożony z nauczyciela prowadzącego zajęcia (lidera zespołu) i nauczycieli „wspomagających” (np. wychowawca w internacie, psycholog, pedagog, nauczyciel zawodu, wychowawca klasy,

instruktor praktycznej nauki zawodu). Jednocześnie do realizacji zajęć wybrano w trybie otwartego naboru nauczycieli posiadający wysokie kwalifikacje i bogate doświadczenie w pracy z uczniami niepełnosprawnymi umysłowo.

Kolejnym etapem testowania była realizacja zajęć w ramach *Programu zajęć... „Jestem dorosły – chcę pracować”*. Trwała ona od października 2011 r. do stycznia 2012 r. (I semestr roku szkolnego 2011/2012). Pierwsze 6 grup uczniów zrealizowało program w wersji podstawowej (15-godzinnej), a kolejne 6 grup zrealizowało wersję rozszerzoną (30-godzinną). Przetestowane zostały wszystkie ćwiczenia zawarte w scenariuszach zajęć, współpraca z rodzicami, współpraca z zespołem edukacyjno-wychowawczym oraz praca własna ucznia pomiędzy zajęciami. Przed przystąpieniem do realizacji *Programu ...*, Rada Pedagogiczna każdej ze szkół podjęła uchwałę o wprowadzeniu go w bieżącym roku szkolnym do stosowania w szkole jako innowacji pedagogicznej.

Ostatnim etapem testowania (III) było ponowne przeprowadzenie badania uczniów biorących udział w *Programie zajęć ...* oraz uczniów z grupy kontrolnej, nie biorących udziału w żadnych zajęciach warsztatowych, *Skalą przystosowania do sytuacji pracy* oraz *Inwentarzem preferencji czynności zawodowych*. Uzyskane wyniki zostaną porównane z tymi z badania pierwszego.

2. Opis badanej grupy

W badaniach wzięło udział 146 uczniów, podzielonych na dwie grupy: uczestników programu (f=78; P=53,4%) oraz kontrolną, która nie uczestniczyła w programie dydaktycznym (f=68; P=46,6%). Liczebności i procenty dla zmiennych charakteryzujących obie grupy przedstawione zostały w Tabeli 1.

Tabela 1. Liczebności i procenty dla zmiennych opisujących grupę uczestników (N=78) oraz grupę kontrolną (N=68)

Zmienna	Grupa	Wartość	Liczebność	Procent
Płeć	Uczestnicy	Kobiety	43	55,1
		Mężczyźni	35	44,9
		Ogółem	78	100,0
	Kontrolna	Kobiety	30	44,1
		Mężczyźni	38	55,9
		Ogółem	68	100,0
Stopień niepełnosprawności	Uczestnicy	Lekki	45	57,7
		Umiarkowany	31	39,7
		Znaczny	2	2,6
		Ogółem	78	100,0
	Kontrolna	Lekki	50	73,5
		Umiarkowany	16	23,5
		Znaczny	2	2,9
		Ogółem	68	100,0
Miejscowość	Uczestnicy	Krasnystaw	14	17,9
		Lublin	54	69,2
		Radzyń Podlaski	10	12,8
		Ogółem	78	100,0
	Kontrolna	Krasnystaw	6	8,8
		Lublin	52	76,5
		Radzyń Podlaski	10	14,7
		Ogółem	68	100,0
Rodzaj szkoły	Uczestnicy	Przysposabiająca	33	42,3
		Zawodowa	45	57,7
		Ogółem	78	100,0
	Kontrolna	Przysposabiająca	18	26,5
		Zawodowa	50	73,5
		Ogółem	68	100,0
Klasa	Uczestnicy	Druga	26	33,3
		Trzecia	52	66,7
		Ogółem	78	100,0
	Kontrolna	Druga	21	31,3
		Trzecia	46	68,7
		Ogółem	67	100,0

Jak wynika z powyższej tabeli proporcja płci jest względnie wyrównana w obu grupach. W ramach zmiennych: Stopień niepełnosprawności umysłowej, Miejscowość oraz Rodzaj szkoły, występuje przewaga, odpowiednio: osób z lekką niepełnosprawnością umysłową, osób uczących się w Lublinie oraz uczniów szkół zawodowych. Wspomniana dysproporcja jest wyraźniejsza w grupie kontrolnej. W przypadku zmiennej poziomu klasy większy udział wśród badanych mają uczniowie klasy trzeciej, jednak tendencja ta występuje z równym nasileniem w obu porównywanych grupach. Podsumowując opis pobranej próby można stwierdzić, że wspomniane wyżej dysproporcje nie są na tyle duże żeby zakłócić analizę otrzymanych wyników badań. Także liczebności poszczególnych podgrup pozwalają na przeprowadzenie analiz z testowania efektywności *Programu...*

3. Wyniki testowania

3.1. Inwentarz Preferencji Czynności Zawodowych

Opisana na początku procedura obejmowała pierwsze i drugie badanie diagnostyczne za pomocą dwóch narzędzi – *Inwentarza Preferencji Czynności Zawodowych (IPCZ)* oraz *Skali Przystosowania do Sytuacji Pracy (SPSP)*. Oba narzędzia służyły sprawdzeniu skuteczności programu dydaktycznego, jedno w zakresie krystalizacji preferencji czynności zawodowych uczniów, drugie w odniesieniu do poziomu wspomnianego wyżej przystosowania. Orzekanie o wystąpieniu krystalizacji preferencji opiera się na jakościowym porównaniu wyników IPCZ konkretnej osoby w badaniu pierwszym i drugim. Jest to dokonywane na poziomie indywidualnej interpretacji i stąd nie jest możliwe opisanie takiego efektu z użyciem procedur statystycznych. Odwołując się w tym miejscu do efektów ewaluacji zewnętrznej testowanego zestawu, można przywołać wnioski z niej wypływające. Stwierdza się fakt wystąpienia zjawiska krystalizacji preferencji czynności zawodowych u wszystkich

uczniów uczestniczących w programie dydaktycznym. W zależności od konkretnej osoby nasilenie tego zjawiska było zróżnicowane, podobnie jak jego charakter. Czasami obejmowało ono zwiększenie w badaniu drugim wyrazistości tendencji widocznych w profilu badania pierwszego, czyli zwiększenie nasilenia preferencji określonych obszarów czynności zawodowych. W innych przypadkach krystalizacja przejawiała się w rekonfiguracji profilu preferencji osoby – jako preferowane występowały w badaniu II inne obszary w porównaniu do badania I. Za każdym razem jednak wyniki badania po zakończeniu programu stanowią podstawę do stwierdzenia, że wspomniana krystalizacja wystąpiła u badanej osoby.

3.2. Skala Przystosowania do Sytuacji Pracy

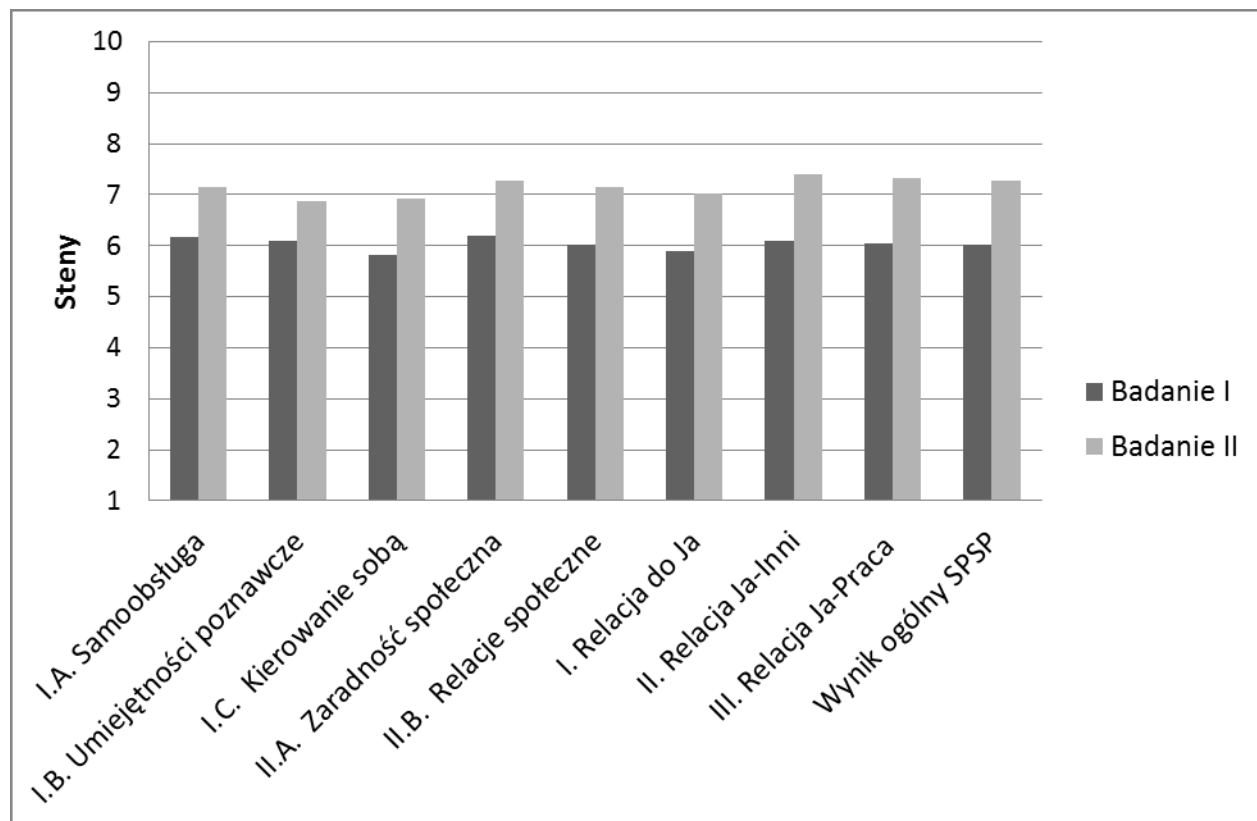
Podstawowym poziomem analiz wyników testowania programu w zakresie przystosowania do sytuacji pracy jest weryfikacja założonej skuteczności programu, czyli sprawdzenie czy w grupie uczestniczącej w programie różnica wyników pomiędzy pomiarem pierwszym i drugim jest istotnie bardziej korzystna w porównaniu do grupy kontrolnej. W celu weryfikacji takiej hipotezy przeprowadzono analizę wariancji dla czynnika *Grupa* z powtarzaniem pomiaru dla każdego wskaźnika przystosowania do sytuacji pracy. Wzorzec uzyskanych wyników jest uniwersalny dla wszystkich badanych zmiennych. W każdym wskaźniku przystosowania można obserwować istotny efekt powtórnego pomiaru oraz istotny efekt jego interakcji ze zmienną *Grupa* (Tabela 2.).

Tabela 2. Wyniki analizy wariancji dla czynnika *Grupa* z powtórzonym pomiarem poziomu przystosowania (N=146)

Zmienna	Źródło zmienności	F	Istotność	Cząstkowe Eta-kwadrat
I.A. Samoobsługa	pomiar	9,35	0,003	0,06
	pomiar * Grupa	69,01	0,001	0,32
I.B. Umiejętności poznawcze	pomiar	4,60	0,034	0,03
	pomiar * Grupa	59,27	0,001	0,29
I.C. Kierowanie sobą	pomiar	6,26	0,013	0,04
	pomiar * Grupa	113,46	0,001	0,44
II.A. Zaradność społeczna	pomiar	12,27	0,001	0,08
	pomiar * Grupa	69,97	0,001	0,33
II.B. Relacje społeczne	pomiar	7,80	0,006	0,05
	pomiar * Grupa	84,75	0,001	0,37
I. Relacja do Ja	pomiar	17,05	0,001	0,11
	pomiar * Grupa	149,66	0,001	0,51
II. Relacja Ja-Inni	pomiar	20,83	0,001	0,13
	pomiar * Grupa	118,31	0,001	0,45
III. Relacja Ja-Praca	pomiar	20,84	0,001	0,13
	pomiar * Grupa	86,16	0,001	0,37
Wynik ogólny SPSP	pomiar	22,68	0,001	0,14
	pomiar * Grupa	188,45	0,001	0,57

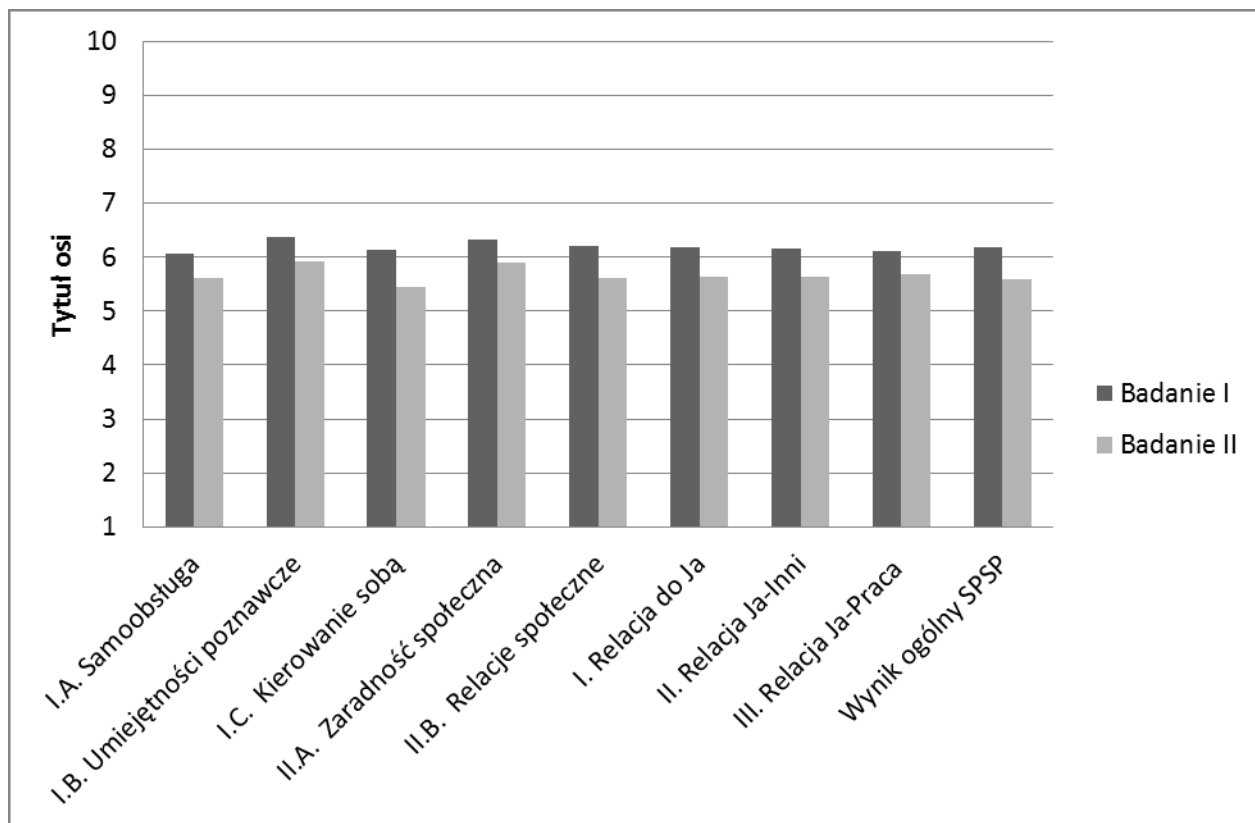
Oznacza to, że dla każdego poziomu pomiaru przystosowania różnice pomiędzy pomiarem pierwszym a drugim są istotne statystycznie. Ponadto różnią się one istotnie pomiędzy porównywanymi grupami – uczestników i kontrolną. Analizy bardziej szczegółowe (efektów prostych) pokazują przy tym, że w przypadku pomiaru pierwszego nie ma różnic istotnych pomiędzy grupami w żadnym ze wskaźników przystosowania. Natomiast pomiar drugi jest bardzo wyraźnie różnicowany przez zmienną grupy. Istotnie wyższe wyniki uzyskali uczniowie uczestniczący w programie, u nich też można obserwować wyraźny wzrost wyników po tym uczestnictwie (Wykres 1).

Wykres 1. Średnie wyniki pomiaru pierwszego i drugiego w skali SPSP dla grupy uczestników Programu ... (N=78)

Grupa kontrolna uzyskała w badaniu drugim istotnie niższe wyniki we wszystkich wskaźnikach przystosowania w porównaniu do grupy uczestników, ponadto wystąpił w tej grupie istotny spadek poziomu przystosowania we wszystkich badanych wskaźnikach w odniesieniu do badania pierwszego (Wykres 2).

Wykres 2. Średnie wyniki pomiaru pierwszego i drugiego w skali SPSP dla grupy kontrolnej (N=68).

O ile pierwszy z powyższych wyników jest potwierdzeniem założonej tezy o skuteczności realizowanego programu w podnoszeniu poziomu przystosowania u młodzieży z niepełnosprawnością umysłową, o tyle drugi wynik jest co najmniej zaskakujący. Możliwa interpretacja obniżenia się wyników w skali przystosowania może nawiązywać do okresu w nauce szkolnej, w którym zostało przeprowadzone badanie. Pierwszy pomiar przystosowania miał miejsce pod koniec przedostatniej klasy w danej szkole (było to zróżnicowane ze względu na poziom niepełnosprawności umysłowej i rodzaj klasy – zawodowa i przysposabiająca do zawodu). W takich okolicznościach nauczyciele oceniający mogli mieć bardziej „liberalne” podejście do swoich uczniów. Z kolei drugi pomiar był dokonany w połowie

klasy kończącej daną szkołę, co mogło mieć związek z nieco bardziej surową oceną nauczycieli, patrzących na swoich uczniów być może bardziej już przez pryzmat wymagań środowiska zawodowego, w którym mają się oni w krótkim czasie znaleźć.

Powyższa interpretacja ma charakter hipotezy i wymaga weryfikacji w dalszych badaniach. Nie zmienia to jednak faktu wykazania zdecydowanej różnicy na korzyść grupy uczestników pomiędzy badaniem pierwszym a drugim we wszystkich wskaźnikach przystosowania do sytuacji pracy. Stanowi to empiryczny dowód skuteczności testowanego programu.

Poziom drugi analiz skuteczności testowanego programu obejmował poszukiwanie specyfiki i potencjalnych uwarunkowań tej skuteczności wśród uczestników programu ze względu na zmienne płci, stopnia niepełnosprawności umysłowej oraz miejscowości lokalizacji ośrodka, w którym prowadzono testowanie. Pierwszą analizowaną zmienną jest *Płeć* i dla niej przeprowadzona została, analogiczna jak w przypadku czynnika *Grupa*, analiza wariacji z powtórzonym pomiarem dla wszystkich wskaźników przystosowania do sytuacji pracy. Podobnie jak we wspomnianym wyżej przypadku, wszystkie uzyskane wyniki mają jeden wzorzec – istotnie wyższe wyniki w badaniu II, czyli po uczestnictwie w programie, niezależnie od płci osoby (Tabela 3.; istotne efekty powtórnego pomiaru – $p=0,001$; brak istotnych efektów interakcji oraz brak istotnych efektów czynnika *Płeć*). Podsumowując można stwierdzić, że poziom skuteczności programu nie różni się dla kobiet i mężczyzn w nim uczestniczących.

Tabela 3. Wyniki analizy wariacji dla czynnika *Płeć* z powtórzonym pomiarem poziomu przystosowania w grupie uczestników programu (N=78)

Zmienna	Źródło zmienności	F	Istotność	Cząstkowe Eta-kwadrat
I.A. Samoobsługa	pomiar	61,63	0,001	0,45
	pomiar * Płeć	0,01	0,927	0,00
I.B. Umiejętności poznawcze	pomiar	51,00	0,001	0,40
	pomiar * Płeć	1,68	0,199	0,02
I.C. Kierowanie sobą	pomiar	122,36	0,001	0,62
	pomiar * Płeć	0,06	0,806	0,00
II.A. Zaradność społeczna	pomiar	71,32	0,001	0,48
	pomiar * Płeć	0,00	0,950	0,00
II.B. Relacje społeczne	pomiar	67,99	0,001	0,47
	pomiar * Płeć	0,08	0,776	0,00
I. Relacja do Ja	pomiar	144,20	0,001	0,65
	pomiar * Płeć	0,47	0,493	0,01
II. Relacja Ja-Inni	pomiar	105,27	0,001	0,58
	pomiar * Płeć	0,12	0,732	0,00
III. Relacja Ja-Praca	pomiar	109,35	0,001	0,59
	pomiar * Płeć	0,02	0,887	0,00
Wynik ogólny SPSP	pomiar	173,60	0,001	0,70
	pomiar * Płeć	0,02	0,897	0,00

Drugim analizowanym w grupie uczestników czynnikiem był stopień niepełnosprawności umysłowej. Z uwagi na bardzo małą liczebność grupy z niepełnosprawnością umysłową w stopniu znacznym ($f=2$) została ona wyłączona z analiz, które przeprowadzono pomiędzy grupą ze stopniem lekkim ($f=45$; $P=59,2\%$) a grupą ze stopniem umiarkowanym ($f=31$; $P=40,8\%$). Podobnie jak w przypadku zmiennej płci, przeprowadzono analizę wariacji czynnika stopnia niepełnosprawności umysłowej z powtórzonym pomiarem dla wszystkich wskaźników przystosowania do sytuacji pracy. Uzyskane wyniki wskazują na wysoką skuteczność programu i na brak różnic w jej poziomie pomiędzy grupą uczniów z niepełnosprawnością w stopniu lekkim a grupą z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności (istotne

efekty czynnika *Pomiar* dla wszystkich wskaźników przystosowania oraz brak istotnych efektów interakcji pomiędzy czynnikami *Pomiar* a *Stopień* – Tabela 4).

Tabela 4. Wyniki analizy wariancji dla czynnika *Stopień* z powtórzonym pomiarem poziomu przystosowania w grupie uczestników programu (N=78)

Zmienna	Źródło zmienności	F	Istotność	Cząstkowe Eta-kwadrat
I.A. Samoobsługa	pomiar	61,50	0,001	0,45
	pomiar * Stopień	0,87	0,354	0,01
I.B. Umiejętności poznawcze	pomiar	47,93	0,001	0,39
	pomiar * Stopień	0,05	0,822	0,00
I.C. Kierowanie sobą	pomiar	116,35	0,001	0,61
	pomiar * Stopień	0,37	0,547	0,00
II.A. Zaradność społeczna	pomiar	69,45	0,001	0,48
	pomiar * Stopień	0,06	0,814	0,00
II.B. Relacje społeczne	pomiar	68,07	0,001	0,48
	pomiar * Stopień	0,05	0,832	0,00
I. Relacja do Ja	pomiar	133,25	0,001	0,64
	pomiar * Stopień	0,06	0,800	0,00
II. Relacja Ja-Inni	pomiar	103,80	0,001	0,58
	pomiar * Stopień	0,21	0,645	0,00
III. Relacja Ja-Praca	pomiar	105,14	0,001	0,59
	pomiar * Stopień	0,15	0,703	0,00
Wynik ogólny SPSP	pomiar	160,71	0,001	0,68
	pomiar * Stopień	0,24	0,628	0,00

Specyfiką rozróżnienia grup z uwagi na stopień niepełnosprawności umysłowej powinny być istotne różnice w poziomie prezentowanego przystosowania przez badanych. Innymi słowy, spodziewane były istotne efekty czynnika *Stopień* analizowanego oddzielnie, jako efekt główny zewnątrzobiektywy. Takie istotne różnice uzyskano w połowie wskaźników przystosowania, co jest wynikiem nieco zaskakującym. Wskaźniki przystosowania do sytuacji pracy, w których nie zaobserwowano istotnego

zróźnicowania z uwagi na stopień niepełnosprawności umysłowej to: Wymiar I.A. Samoobsługa, Wymiar II.B. Relacje społeczne, Obszar II. Relacja Ja-Inni, Obszar III. Relacja Ja-Praca (sytuacje zadaniowe). Opisane wyżej wyniki badań są intrygujące interpretacyjnie zarówno w poszukiwaniu przyczyn takiego stanu rzeczy, jak i w odniesieniu do jego skutków dla dalszej pracy edukacyjno-rewalidacyjnej w porównywanych grupach. Wymagają także potwierdzenia i wyjaśnienia w dalszych badaniach. Podsumowując można jednak potwierdzić wysoką skuteczność testowanego programu niezależnie od poziomu niepełnosprawności umysłowej jego uczestników.

Wyniki testowania w grupie uczestników były przeanalizowane także z uwzględnieniem zróźnicowania tej grupy z uwagi na miejscowość, w której uczniowie uczęszczają do szkoły. Przeprowadzono obliczenia analizy wariancji dla czynnika *Miejscowość* z powtarzaniem pomiarem dla każdego poziomu pomiaru przystosowania do sytuacji pracy. Ze względu na dosyć duże zróźnicowanie liczebności porównywanych grup (p. Tabela 1), uzyskane wyniki zostały zweryfikowane w powtórnych analizach po liczebnościowym wyrównaniu grup. Spośród uczestników programu z Lublina odosłowano 15 osób z utrzymaniem proporcji stopnia niepełnosprawności umysłowej i taką grupę włączono do powtórnych analiz statystycznych. Liczebności wyrównanych grup wyróżnionych z uwagi na lokalizację szkoły przedstawione są w Tabeli 5.

Tabela 5. Liczebności grup z uwagi na lokalizację szkoły wśród uczestników (N=39)

Miejscowość	Częstość	Procent
Krasnystaw	14	35,9
Lublin	15	38,5
Radzyń Podlaski	10	25,6
Ogółem	39	100,0

Wyniki analiz z uwzględnieniem czynnika lokalizacji szkoły potwierdzają ogólne wnioski odnośnie skuteczności testowanego programu. W każdym wskaźniku przystosowania można obserwować wyraźny i pozytywny efekt powtórnego pomiaru (istotny efekt główny wewnątrzbiektowy i brak istotnego efektu interakcji), co oznacza, że na wszystkich poziomach przystosowania wynik po uczestnictwie w programie jest istotnie wyższy, niezależnie od miejscowości, z której pochodzą poszczególne grupy ($p=0,001$ – Tabela 6).

Tabela 6. Wyniki analizy wariancji dla czynnika *Miejscowość* z powtórzonym pomiarem poziomu przystosowania w grupie uczestników programu (N=39)

Zmienna	Źródło zmienności	F	Istotność	Cząstkowe Eta-kwadrat
I.A. Samoobsługa	pomiar	32,55	0,001	0,47
	pomiar * Miejscowość	1,30	0,285	0,07
I.B. Umiejętności poznawcze	pomiar	22,01	0,001	0,38
	pomiar * Miejscowość	1,82	0,177	0,09
I.C. Kierowanie sobą	pomiar	55,40	0,001	0,61
	pomiar * Miejscowość	0,74	0,482	0,04
II.A. Zaradność społeczna	pomiar	25,30	0,001	0,41
	pomiar * Miejscowość	1,28	0,289	0,07
II.B. Relacje społeczne	pomiar	24,85	0,001	0,41
	pomiar * Miejscowość	3,02	0,061	0,14
I. Relacja do Ja	pomiar	57,83	0,001	0,62
	pomiar * Miejscowość	1,38	0,265	0,07
II. Relacja Ja-Inni	pomiar	47,18	0,001	0,57
	pomiar * Miejscowość	2,76	0,077	0,13
III. Relacja Ja-Praca	pomiar	57,49	0,001	0,61
	pomiar * Miejscowość	2,76	0,077	0,13
Wynik ogólny SPSP	pomiar	75,12	0,001	0,68
	pomiar * Miejscowość	0,51	0,606	0,03

W analizie zróżnicowania wyników z uwagi na miejscowość pochodzenia grupy (efekt główny międzyobiektowy) należy wskazać na wyższy poziom przystosowania w grupie z Radzyna Podlaskiego w wymiarze I.C. Kierowanie sobą ($F=6,30$; $p=0,004$). Jest to jedyny wynik występujący w obu przeprowadzonych analizach wariancji, dlatego można potraktować go jako potwierdzony efekt. Także analizy bardziej szczegółowe (efektów prostych) pokazały dwie zmienne, w których dla poszczególnych analizowanych grup nie występuje efekt powtórzonego pomiaru, a więc nie następuje wzrost wyników po uczestnictwie w programie. Wspomniane zmienne to wymiary: I.B. Umiejętności poznawcze (brak wzrostu wyników w grupie z Krasnegostawu) oraz II.B. Relacje społeczne (brak wzrostu w grupie z Krasnegostawu i Radzyna Podlaskiego).

Badane grupy wyróżnione ze względu na miejscowość lokalizacji szkoły, pomimo ich wyrównania w liczebności, pozostają stosunkowo mało liczne. Dlatego wszystkie opisane powyżej szczególne wyniki przeprowadzonych analiz należy widzieć jako pojedyncze sygnały zjawisk, które powinny zostać zweryfikowane w następnych badaniach, o możliwie szerszym zakresie. Nie stanowią one jednak istotnego odstępstwa od ogólnej wymowy tego poziomu analizy, który potwierdza skuteczność testowanego programu bez względu na miejscowość lokalizacji szkoły.